

GEEN TENTRING UIT DE STEENTIJD BIJ BERGUM

Dit artikel is eerder verschenen in Archeoforum nr. 4, 2000 (ISSN 1386-6095)

Dick Stapert & Lykke Johansen

De redactie van ARCHEOFORUM vroeg Dick Stapert te reageren op publicaties van Henstra en Asmussen over de archeologische betekenis van een mogelijke steencirkel/stenenzwerm gevonden nabij het Friese meer De Leijen. Stapert die deze locatie samen met Lykke Johansen bezocht, gaf gehoor aan ons verzoek door inzending van een rapport dat beide onderzoekers eerder stuurden aan de provinciaal archeoloog van Friesland. Hieronder vindt u deze rapportage.

Naar aanleiding van een telefonische melding door Klaas R. Henstra (Streekmuseum Bergum) bezochten we op 5 oktober 1997 een mogelijke vindplaats in Friesland (in het gezelschap van onder meer A. Timmerman (Staatsbosbeheer), K.R. Henstra, S. Spijkstra (Bergum), H. Veenstra (RAAP), en de vinders: G. de Vries en H. Buruma (Oostermeer). De plek ligt ten noordoosten van De Leijen, in een gebied plaatselijk bekend als de "Leijenspolder". De coördinaten zijn ongeveer: X = 201.60/Y = 575.14 (opgave Henstra). Hier was een serie zwerfstenen (de meesten zo'n 10 tot 25 cm groot) aan het daglicht gekomen, die in een cirkel met een diameter van 4 tot 5 m gerangschikt leken te zijn. Het terrein is eigendom van Staatsbosbeheer en wordt ontwikkeld als natuurgebied. De mogelijke structuur kwam te voorschijn tijdens werkzaamheden met een graafmachine. De vinders meldden hun vondst aan het Streekmuseum te Bergum. Henstra en Spijkstra bezochten de plek op 30 september en maakten een schets van de situatie, die ze verder intact lieten. Zij kregen de indruk dat de kring van stenen een structuur uit de Steentijd zou kunnen zijn, bijvoorbeeld een tentring. Dit idee ontstond mede omdat op een afstand van circa 70 m van de plek, op wat hoger gelegen terrein (zonder veenbedekking momenteel), reeds sinds de jaren tachtig een Mesolithische vindplaats bekend was (waarschijnlijk Laat-Mesolithicum; onder meer met twee Geröllkeulen), ontdekt door Spijkstra. De artefacten van deze vindplaats maken deel uit van de collecties van Henstra en Spijkstra.

Wij schreven een rapport over onze bevindingen (6 okt. 1997), dat we toezonden aan het Streekmuseum te Bergum. Nadien verschenen twee publicaties betreffende deze plek (Henstra, 1997; Asmussen, 1997). In het stuk van Henstra wordt de mogelijkheid opgehouden dat het hier om een door mensenhand gemaakte structuur uit de Steentijd gaat. Naar onze mening (en die van Asmussen) kan daar echter geen sprake van zijn; de belangrijkste delen van ons rapport worden hieronder (in verkorte vorm en enigszins veranderd) weergegeven.

De verkenning

Het viel ons spoedig op dat alle stenen op de plek (meerdere tientallen lagen deels bloot) uit precies hetzelfde soort gesteente bestonden: grofkorrelige witte graniet. We zijn ervan overtuigd dat ze oorspronkelijk allemaal deel uitmaakten van één zeer grote zwerfkei. Deze moet in subrecente tijd in stukken zijn gebroken, waarschijnlijk door menselijk toedoen. Het lijkt waarschijnlijk dat deze kei, gezien de flinke hoeveelheid nog aanwezige brokken, rond een meter in doorsnee was, wellicht groter. Besloten werd om een vakje van een vierkante meter op te graven, in het centrale deel van de "cirkel". Er bleek nog zo'n 10 tot 20 cm zwart veen op de plek aanwezig te zijn, tussen, onder en deels ook boven de brokken graniet. In het veen werd veel houtskool aangetroffen. Vrijwel ogenblikkelijk na de start van onze "opgraving" vond Veenstra een bruingepatineerde kling, die op één van de grotere granietblokken bleek te liggen. Later werden dicht bij elkaar twee passende fragmenten van een klingetje (ook bruingepatineerd) aangetroffen, eveneens bovenin het restveen. Uit het veen werden verder enkele scherfjes aardewerk verzameld, die uit de laatste paar eeuwen moeten dateren. Het lijkt dus wel zeker dat het bovenste deel van het nog aanwezige veen vermengd is geraakt met in later tijd op het terrein terechtgekomen of aangevoerd materiaal. Terwijl de veenbedekking werd verwijderd werden steeds meer stukken van dezelfde graniet aangetroffen; ze vormden een dicht plaveisel. In feite is duidelijk dat de hele plek, met een diameter van minstens 10 m,

dicht bezaaid ligt met brokstukken van deze graniet. Van een cirkelvormige structuur is geen sprake; deze indruk moet door toeval zijn ontstaan.

De onderkant van het veen verliep grillig, met hier en daar diepe instulpingen naar beneden; deze kunnen vermoedelijk beschouwd worden als "indrukken" van de grote kei die hier ooit in volle glorie gestaan moet hebben. Slechts enkele brokken stonden op het keizand; de meesten bevonden zich in het restveen. Onder het veen is vrij scherp zand aanwezig met steentjes. Dit is "keizand": een verweringsproduct van keileem, onder meer ontstaan door uitspoeling en uitblazing daarvan. In het bovenste deel van het zand vonden we een scherfje vuursteen dat naar alle waarschijnlijkheid door natuurlijke processen gevormd werd; het betreft vuursteen van een slechte grofkorrelige soort. Verder kwam er een natuurlijk vuursteentje (3,5 cm) met zware windlak tevoorschijn: een karakteristiek bestanddeel van keizand. In het zand onder het veen werden geen overtuigende artefacten aangetroffen. In het keizand was een lensje groenige leem aanwezig, ongeveer 10 cm onder de top ervan. We hebben hier te maken met een fluvio-periglaciale afzetting (keizand); dekzand is ter plaatse niet aanwezig. Op ongeveer 80 cm onder het huidige maaiveld werd met de handboor de top van verweerde, maar toch nog flink lemi-ge keileem, groenig-grijs van kleur, aangetroffen. Op een tiental meters afstand van ons graafputje was de top van de keileem reeds te vinden op ongeveer 35 cm onder het huidige maaiveld. Ter plaatse van de Mesolithische vindplaats komt de keileem op ongeveer een halve meter onder het (huidige) maaiveld voor.

Conclusies

De brokken graniet op de vindplaats stammen van één zeer grote zwerfkei. Deze moet in subrecente tijd in stukken zijn geslagen (meerdere brokken hebben recent aandoende breukvlakken). Van een structuur uit de Steentijd kan daarom geen sprake zijn. De vuurstenen artefacten (twee klingetjes, waarvan een in twee stukken gebroken) moeten van elders afkomstig zijn. Eén mogelijkheid is dat ze, bijvoorbeeld door verploeging, afkomstig zijn van de Mesolithische vindplaats die op een afstand van zo'n 70 m van de plek ligt. De dichtstbijzijnde vondsten van die vindplaats werden op ongeveer 30 m van de "graniet-concentratie" aangetroffen (volgens Henstra (1997) betreft het twee kernen). Een andere mogelijkheid is dat boeren in vroeger tijd zandgrond van hogere terreingedeelten naar lager gelegen plekken hebben geschoven. Beide klingetjes zijn bruingepatineerd. Spijkstra meldde dat ongeveer tweederde van de artefacten uit de Mesolithische vindplaats eveneens bruine patina vertonen.

Dick Stapert & Lykke Johansen

(Gronings Instituut voor Archeologie)

Literatuur

Asmussen, P., 1997. Een steencirkel aan de Leijen (Fr.).? *Archeoforum* 1 (2), pp. 11-12.

Henstra, K.R., 1997. Problemen rond een steencirkel en een site. Een Mesolithisch landschap bij de Leijen (Fr.). *Archeoforum* 1 (2), pp. 7-10.